

ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА ПРИНЦИПИ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ АВТОРСЬКИХ ПРАВ У МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Стаття присвячена розгляду питань визначення поняття та ознак відповідальності. Проаналізовано судження науковців щодо визначення поняття відповідальності за порушення авторських прав у мережі Інтернет. Досліджено умови, за одночасної наявності яких настає відповідальність за порушення авторських прав. Розглянуто ознаки юридичної відповідальності за порушення авторських прав у мережі Інтернет. Визначено принципи юридичної відповідальності за порушення авторських прав у мережі Інтернет.

Ключові слова: *Інтернет, авторські права, юридична відповідальність, результат інтелектуальної діяльності, правопорушення, протиправна діяльність, державний примус, розповсюдження, суб'єкти авторських прав, автор, юридично заборонені діяння, виключні права, невиключні права.*

Статья посвящена рассмотрению вопросов определения понятия и признаков ответственности. Проанализированы суждения ученых относительно определения понятия ответственности за нарушение авторских прав в сети Интернет. Исследованы условия, при одновременном наличии которых наступает ответственность за нарушение авторских прав. Рассмотрены признаки юридической ответственности за нарушение авторских прав в сети Интернет. Определены принципы юридической ответственности за нарушение авторских прав в сети Интернет.

Ключевые слова: *Интернет, авторские права, юридическая ответственность, результат интеллектуальной деятельности, правонарушения, противоправная деятельность, государственное принуждение, распространение, субъекты авторских прав, автор, юридически запрещенные действия, исключительные права, неисключительные права.*

The article deals with the definition of signs and responsibility. Researchers analyzed opinions regarding the definition of liability for copyright infringement on the Internet. The conditions, the simultaneous presence of which comes the responsibility for copyright infringement. Considered signs legal liability for copyright infringement on the Internet. Principles of legal liability for copyright infringement on the Internet.

Key words: *Internet, copyright, legal responsibility, result of intellectual activity, offenses, illegal activity, state coercion, distribution of copyright, author legally forbidden act prerogatives, non-exclusive rights.*

Вступ. Розвиток сучасного Інтернет середовища викликав цілу низку невирішених питань. Одним з них є питання відповідальності за порушення авторських прав у мережі Інтернет.

Особливість авторського права у мережі Інтернет полягає у тому, що воно знайшло своє відображення у всіх сферах життєдіяльності людини, які використовують кіберпростір. У своїх нормах воно містить широкий запас засобів впливу на поведінку громадян та організацій через їхні інтереси та за їх рахунок [1, с. 322]. Одним з таких засобів впливу на майнові інтереси осіб є застосування до правопорушника санкцій, зокрема юридичної відповідальності.

© КИРИЛЮК А.В. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри права інтелектуальної власності та корпоративного права (Національний університет «Одеська юридична академія»)

© БААДЖИ Н.П. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри права інтелектуальної власності та корпоративного права (Національний університет «Одеська юридична академія»)

Постановка завдання. Проблема правової відповідальності активно досліджується вченими-юристами, але переважно закордонними. Серед найбільш відомих тут можна згадати Г.Л. Харта, Д. Еорсі та ін. Після проведення на початку 80-х років кодифікації законодавства про цивільні правопорушення почали з'являтися наукові статті, брошури, коментарі, монографії, присвячені цивільно-правовій відповідальності, однак законодавчого рівня вони не отримали [2, с. 30].

Результати дослідження. За останні роки ситуація з визначенням загальних ознак юридичної відповідальності ускладнилася тим, що серед учених-юристів відсутня єдина точка зору щодо цього поняття. Тому є присутньою тенденція щодо обґрунтування наявності так званої позитивної (перспективної) та негативної (ретроспективної) відповідальності. Так, Б.Т. Базильов визначає позитивну юридичну відповідальність як зв'язок, у межах якого держава, діючи від імені суспільства, формулює абстрактний обов'язок усіх суб'єктів виконувати конкретні юридичні обов'язки, а саме – виступає суб'єктом, що має право вимагати виконання цього обов'язку [3, с. 67].

Е.А. Носков формулює це поняття як добровільну форму реалізації юридичної відповідальності, яка є юридичним обов'язком суб'єкта діяти відповідно до вимог правових норм [4, с. 538].

Отже, прихильники позитивної юридичної відповідальності пов'язують її зі свідомим, добровільним виконанням правових норм, відповідальним підходом до виконання своїх обов'язків, із глибоким усвідомленням будувати свою діяльність, виходячи з положень правових приписів, з дотриманням своїх юридичних обов'язків під час реалізації суб'єктивних прав.

Проте, виділення позитивної юридичної відповідальності піддалося серйозній критиці з боку науковців і практичних працівників. Так, російський вчений С.С. Алексєєв, не заперечуючи такого явища, як позитивна відповідальність, стверджує, що відповідальність у широкому, позитивному розумінні має, насамперед, активний аспект – неухильне суворе, вкрай ініціативне здійснення соціальних обов'язків, зокрема обов'язків, що отримали юридичний вираз, – і тому навіть у своєму юридичному виразі відносяться до якісно іншої, ніж сфера правового примусу, ділянки правової дійсності [5, с. 371].

Вчений Н.С. Малєїн, на нашу думку, справедливо піддавав критиці позитивну юридичну відповідальність. Він зазначав, що «объявление ответственностью обязанности совершать предусмотренные законом действия (долг) ведёт с одной стороны к удвоению терминологии: одно и то же явление одновременно именуется обязанностью и ответственностью, с другой – вносит неясность в терминологию: ответственностью называется сама обязанность, и последствия её неисполнения, при этом допускается смешивание двух качественно различных явлений. Вкладываемое в указанные аспекты содержание столь противоположно, что исключает не только сущностную, но и терминологическую общность» [3, с. 67].

На нашу думку, доцільно повністю підтримати позицію багатьох науковців про те, що юридичну відповідальність можна розглядати тільки у ретроспективному аспекті, оскільки вона завжди є реакцією на певний вчинок. Відповідно до загальноновживаного тлумачення, відповідальність – це необхідність, обов'язок відповідати за щось, усвідомлювати значення своїх дій, вчинків, необхідність поруки за когось.

Так, С.С. Алексєєв вважає, що юридична відповідальність полягає в обов'язку особи переносити заходи державного примусового впливу за скоєне правопорушення.

Цікавою є думка С.Н. Братуся, який зазначає, що юридична відповідальність є реалізацією правової норми, причому підставою є зобов'язання. Тобто юридична відповідальність це звичайне зобов'язання, але таке, що виконується у примусовому порядку.

Заслужує уваги думка Д.М. Лук'янца, відповідно до якої юридична відповідальність – це регламентована правовими нормами реакція з боку уповноважених суб'єктів на діяння фізичних або юридичних осіб (колективних суб'єктів), що проявляються у недотриманні встановлених законом заборон, невиконанні встановлених законом обов'язків, порушенні цивільно-правових зобов'язань, нанесенні шкоди або завдання збитків і виражена у застосуванні до осіб, які вчинили такі діяння, засобів впливу, що тягнуть за собою позбавлення особистого, майнового або організаційного характеру.

О.С. Іоффе визначає правову відповідальність як санкцію за правопорушення, яке тягне за собою негативні наслідки для самого порушника [6, с. 97].

На думку деяких учених, юридичне поняття відповідальності формулює і розкриває певні аспекти відповідальності головним чином у двох областях. По-перше, це кримінальне право, тобто процедура підтримування державою захисту інтересів суспільства шляхом покарання злочинців. По-друге, це цивільне право, і особливо такий його інститут, як цивільне правопорушення, коли потерпіла сторона порушує справу з метою компенсації понесеного нею збитку [7, с. 325].

Як уже зазначалося, цільної системи, яка б містила норми щодо відповідальності за порушення авторських прав немає. Проте, є лише розрізнені як міжнародні, так і національні нормативно-правові акти, які містять норми щодо захисту авторських прав.

Міжнародними нормативно-правовими актами щодо запобігання протиправного використання об'єктів авторського права в мережі Інтернет, тобто у кіберпросторі (розуміється як сукупність інформаційних мереж та технологій, що дозволяють використовувати твори без матеріального носія) [8, с. 15], набувають все більш рішучого характеру, наприклад, Digital Millennium Copyright Act (DMCA, Закон «Про авторське право у цифрову епоху») у США, Директива ЄС «Про дію авторського права в інформаційному суспільстві», Договір Всесвітньої організації інтелектуальної власності (далі – ВОІВ) з авторського права, Договір ВОІВ з виконань і фонограм, спрямовані на регулювання обороту об'єктів авторських прав.

Законодавство України про авторське право і суміжні права базується на Конституції України і складається з відповідних норм Цивільного кодексу України, Кримінального кодексу, Кодексу України про адміністративні правопорушення та процесуальних кодексів, законів України «Про авторське право і суміжні права», «Про кінематографію», «Про телебачення і радіомовлення», «Про видавничу справу», «Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів та фонограм» та інших законів, що охороняють особисті немайнові права та майнові права суб'єктів авторського права.

Комплексного нормативно-правового акту, який би регулював відносини щодо об'єктів авторського права у мережі Інтернет немає. Проте, відповідно до статті 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» та роз'яснень, що надаються у Постанові Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом інтелектуальної власності», розміщення творів у мережі Інтернет у вигляді, доступному для публічного використання, є їх відтворенням. Якщо у зв'язку з таким розміщенням порушуються майнові права суб'єкта авторського права, визначені статтею 15 вищезгаданого Закону, то це дає підстави для судового захисту авторського права.

У пункті 3 Постанови йдеться про те, що відповідальність за порушення права інтелектуальної власності у вигляді відшкодування шкоди, завданої суб'єктові відповідного права, може наставати лише за одночасної наявності таких умов:

1) факту протиправної поведінки відповідача (зокрема, недодержання умов авторського, ліцензійного договорів, використання об'єкта права інтелектуальної власності без дозволу правоволодільця);

2) завдання шкоди, суб'єктові права інтелектуальної власності;

3) причинно-наслідкового зв'язку між протиправною поведінкою особи та заданою шкодою;

4) вини особи, яка заподіяла шкоду.

При аналізі вищезгаданих джерел та праць вчених, ми дійшли до висновку, що юридична відповідальність за порушення авторських та суміжних прав – це передбачені законом вид і міра примусового зізнання особою втрат благ особистого, організаційного та майнового характеру за вчинене правопорушення в галузі авторського права та суміжних прав.

Ознаками юридичної відповідальності за порушення авторського права у мережі Інтернет є:

1. Місцем здійснення даного виду правопорушень є всесвітня мережа Інтернет.

2. Суб'єктами вчинення правопорушень авторських прав в глобальній Мережі є завжди особи, що є її користувачами.

3. Спирається на державний примус у формі каральних, штрафних та правовідновлюючих (компенсаційних) засобів [9, с. 235].

Державний примус – це державно-владний вплив відповідних державних органів та службових осіб на поведінку людей. Кримінальне та адміністративне законодавства передбачають державний примус, який завжди реалізується через діяльність спеціальних державних органів, а цивільне законодавство – можливість добровільного виконання обов'язків (відшкодування заподіяної шкоди).

Держава покликана вживати певних заходів примусу до суб'єктів (фізичних або юридичних осіб), які вчинили правопорушення у сфері авторського права. Ці примусові заходи мають правовий характер і є заходами легального державного примусу: вони здійснюються лише компетентними органами у визначених законом формах.

4. Виражається в обов'язку особи зазнавати певних втрат – позбавлення конкретних благ особистого, організаційного і майнового характеру [10, с. 425].

5. Настає лише за вчинені або вчинювані правопорушення у разі встановлення складу правопорушення щодо порушення авторського права. Ця вимога є обов'язковою при по-

кладанні кримінальної або адміністративної відповідальності. Суб'єктом юридичної відповідальності може бути лише особа (фізична або юридична), винна у порушенні правових розпоряджень.

6. Юридична відповідальність є реалізацією санкції правової норми у конкретному випадку стосовно конкретної особи.

7. Здійснюється у ході правозастосовної діяльності за дотримання певного процедурно-процесуального порядку і форм, встановлених законом (цивільно-процесуальним та кримінально-процесуальним, законом про адміністративні правопорушення). Поза процесуальною формою юридична відповідальність є неможливою.

Порядок притягнення до юридичної відповідальності за порушення авторського права визначається нормами процесуального права: породжувані ними процесуальні правовідносини служать формою відносин юридичної відповідальності.

Принципи юридичної відповідальності за порушення авторського права – це незаперечні вихідні вимоги, що ставляться до правопорушників та дозволяють забезпечувати правопорядок у суспільстві [11, с. 478] щодо захисту авторського права. Вони є різновидом міжгалузевих принципів права, відображають його глибинні усталені закономірні зв'язки, проте враховують обсяг та характер правопорушень відносно авторського права у мережі Інтернет.

У демократичній, соціальній, правовій державі юридична відповідальність передбачається лише за діяння, що є протиправними:

- 1) за фізичні діяння (а не за думки, світогляд, особистісні властивості);
- 2) за суспільно шкідливі та, як правило, винні діяння, вчинені деліктоздатною особою;
- 3) за юридично заборонені діяння, тобто діяння, що суперечать природі права та літері закону;

4) за власні діяння правопорушника.

Юридична відповідальність ґрунтується на принципах:

- 1) законності – полягає у тому, що юридична відповідальність:
 - настає за діяння, передбачені законом;
 - застосовується у суворій відповідності з визначеним законом порядком;
 - припускає наявність складу правопорушення (тобто наявність протиправного, винного діяння);
 - настає лише перед передбаченими законом компетентними органами;
 - припускає наявність конституційного закону, що встановлює міру відповідальності;
 - незнання законів не звільняє від відповідальності (стаття 68 Конституції України) [12];
 - 2) обґрунтованості – виражається у:
 - встановленні самого факту вчинення правопорушником протиправного діяння як об'єктивної істини;
 - встановленні інших юридично значущих фактів, пов'язаних з висновками про факт і суб'єкта правопорушення;
 - 3) доцільності – полягає у відповідності обраного заходу впливу на правопорушника цілям юридичної відповідальності (захистити правопорядок, виховати поважне ставлення до права) [10, с. 425].

Цей принцип вимагає:

- індивідуалізації державно-примусових заходів залежно від тяжкості правопорушення та властивостей правопорушника як особи, що несе відповідальність (стаття 61 Конституції України: «Юридична відповідальність особи має індивідуальний характер»);
 - пом'якшення та навіть відмова від застосування заходів відповідальності за наявності можливості досягти її мети іншим шляхом;
- 4) невідворотності – полягає у:
 - неминучості настання відповідальності правопорушника;
 - оперативності застосування заходів відповідальності за вчинені правопорушення;
 - професіоналізмі та добросовісності діяльності правоохоронних органів;
 - ефективності заходів, що застосовуються до правопорушників;
- 5) своєчасності – означає:
 - можливість притягнення правопорушника до відповідальності протягом строку давності, тобто проміжку часу, не занадто віддаленого від факту правопорушення.
- 6) справедливості – проявляється у такому:
 - кримінальне покарання не встановлюється за проступки;

– при встановленні заходів покарання та стягнення не повинна принижуватися людська гідність;
– зворотної дії у часі не має закон, що встановлює відповідальність або посилює (але не пом'якшує) її;
– за одне правопорушення встановлюється тільки одне покарання.
Більш детально відносини у галузі телекомунікаційних послуг в Україні регулюються відповідно до вимог Закону «Про телекомунікації» (надалі – Закон) та Правил надання та отримання телекомунікаційних послуг, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2005 р. № 720 (надалі – Правила).

Згідно з визначеннями термінів у вищенаведених нормативно-правових актах, власники Інтернет-ресурсів є або операторами телекомунікацій, або ж провайдером телекомунікацій.

Так, у пункті 4 статті 40 Закону чітко визначено, що оператори, провайдери телекомунікацій не відповідають за зміст інформації, що передається їхніми мережами.

А згідно з пунктами 427 і 428 Правил, оператори, провайдери телекомунікацій не мають права контролювати зміст інформації, що передається або приймається споживачем (абонентом), а відповідає за ризики через використання інформаційних ресурсів Інтернету споживач (абонент).

Таким чином, за умови наявності на Інтернет-ресурсах операторів, провайдерів телекомунікацій інформації (матеріалів), які порушують права інтелектуальної власності третіх осіб, відповідають за таке розміщення особи, які розміщували ці матеріали. А у більшості випадків такими особами є саме користувачі (споживачі) Інтернет-ресурсів.

Однак 7 вересня 2005 р. Верховна Рада ратифікувала Конвенцію про кіберзлочинність, підписану від імені України 23 листопада 2001 р. у Будапешті (надалі – Конвенція).

Відповідно до статті 10 Конвенції, кожна сторона Конвенції вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для встановлення кримінальної відповідальності відповідно до її внутрішнього законодавства за порушення авторських та суміжних прав.

Для виконання вимог пункту 3 статті 19 Конвенції Україна, в особі її уповноважених органів, може застосовувати такі законодавчі та інші заходи, які можуть бути необхідними для надання своїм компетентним органам повноважень арештовувати або вчиняти подібні дії щодо комп'ютерних даних. Такими заходами будуть повноваження для:

- арешту або подібних дій щодо комп'ютерної системи або її частини чи комп'ютерного носія інформації;
- копіювання і збереження копії таких комп'ютерних даних;
- збереження цілісності відповідних збережених комп'ютерних даних;
- заборони доступу або вилучення цих комп'ютерних даних з комп'ютерної системи, до якої здійснювався доступ.

Тож уповноважені органи, керуючись положеннями Конвенції, мають право здійснювати заходи щодо усунення правопорушень, що зазіхають на права інтелектуальної власності третіх осіб, зокрема арешт або подібні дії щодо комп'ютерної системи або її частини чи комп'ютерного носія інформації.

Враховуючи, що інформація (матеріали), яка містить ознаки зазіхання на об'єкти інтелектуальної власності третіх осіб і яка передається користувачами (споживачами) Інтернетом зберігається на комп'ютерному носії (сервері) оператора або провайдера, уповноважені органи мають достатньо підстав для арешту комп'ютерної системи або комп'ютерного носія інформації. Звичайно, оператора або провайдера не притягнуть до відповідальності за розміщення користувачами (споживачами) інформації (матеріалів), що зазіхають на інтелектуальну власність, утім його комп'ютерна система або носій (сервер) можуть бути вилучені уповноваженими органами до встановлення осіб, винних у скоєнні правопорушення.

Таким чином, з одного боку, маємо ситуацію, коли оператори і провайдери не відповідають за дії користувачів (споживачів), а з іншого – саме оператори і провайдери можуть постраждати за розміщення користувачами (споживачами) інформації (матеріалів), що зазіхають на права інтелектуальної власності третіх осіб.

Висновки. Виходом з цієї ситуації, на наш погляд, може бути лише ухвалення нормативного акту, який би чітко прописував механізм реалізації протидії правопорушенням, які здійснюються за допомогою Інтернету, та взаємодії операторів і провайдерів телекомунікацій з уповноваженими компетентними органами.

Список використаних джерел:

1. Підпригора О.А. Право інтелектуальної власності : [підручник для студентів вищих навч. закладів] / [О.А. Підпригора, О.Д. Святоцький, О.М. Мельник та ін.]. – К. : Ін Юре, 2002. – 624 с.
2. Мишковська Л.В. Цивільно-правова відповідальність в Україні / Л.В. Мишковська // Наше право. – 2010. – № 4. – С. 30.
3. Базылев Б.Т. Сущность позитивной юридической ответственности / Б.Т. Базылев // Правоведение. – 1979. – № 14. – С. 67.
4. Носков Е.А. Позитивная юридическая ответственность / Е.А. Носков ; под общей редакцией Р.Л. Хачатурова. – Тольятти, 2003. – С. 538.
5. Алексеев С.С. Проблемы теории права : [курс лекций] / С.С. Алексеев. – 2 изд.). – Свердловск, 1972. – 371 с.
6. Иоффе О.С. Обязательственное право / О.С. Иоффе. – М. : Юрид. лит., 1975. – С. 97; Гражданское право : [учебник] : в 2 т. / [В.С. Ем, И.А. Зенин, Н.И. Коваленко и др.] ; отв. ред. Е.А. Суханов. – Т. 1. – 431 с.
7. Дзера О.В. Цивільне право України : [підручник] : у 2-х книгах / За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – Кн. 1. – 701 с.
8. Еннан Р.С. Використання творів в Інформаційному суспільстві / Р.С. Еннан // Інтелектуальна власність. – 2013. – №5. – С. 15.
9. Братусь С.Н. Юридическая ответственность и законность / С.Н. Братусь. – М. : Городец издат., 2001. – С. 235.
10. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : [підручник] : пер. з рос. / О.Ф. Скакун. – Харків : Консум, 2001. – С. 425.
11. Цибульов П.М. Основи інтелектуальної власності : [навчальний посібник] / П.М. Цибульов. – К., 2005. – С. 478.
12. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.